

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС; КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.1

*М. Т. Корнієнко**студент магістратури**Київського національного університету технологій та дизайну**О. М. Коваль**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри приватного та публічного права**Київського національного університету технологій та дизайну*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ, СЛІДСТВА, ПРОКУРАТУРИ ТА СУДУ

Постановка проблеми. Будь-які суспільні відносини виникають не самі по собі, а породжуються потребами суспільства. У цьому плані не є винятком і зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, слідства, прокуратури або суду.

Конституція України, закріплюючи за громадянами України широкую систему прав і свобод, передбачає одночасно дієві способи їх забезпечення. Захист прав людини й громадянина, визнання її прав і свобод найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні – обов'язок усіх без винятку органів державної влади та їхніх посадових і службових осіб, зокрема судових і правоохоронних органів. Кожний такий орган та особа згідно зі своїм юридичним статусом зобов'язані не тільки забезпечувати, але й здійснювати захист прав і свобод особистості згідно з Конституцією України, спираючись на норми міжнародно-правових актів і чинне законодавство. У період будівництва правової соціальної держави та формування громадянського суспільства на перший план висувається проблема досягнення такого становища, коли права, свободи та законні інтереси людини й громадянина захищені найбільш повно. Адже реалізація прав та інтересів особи залежить, насамперед, від рівня їх забезпеченості, тобто створення таких умов і засобів, за яких сама можливість порушення прав була б зведена до мінімуму, а у разі, коли таке порушення допущено, можна було б швидко та в повному обсязі ліквідувати чи мінімізувати його наслідки.

Дослідженню теми відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду, присвячено низку праць відомих українських і зарубіжних учених-юристів, а саме: В.Д. Сущенка, О.А. Лупала, Е.О. Харитоновна, Н.О. Саніахметової, І.Г. Ка-

летника та інших. Зокрема, загальним питанням відшкодування шкоди приділяли увагу Н.Д. Єгоров, Р.О. Стефанчук, С.Д. Русу та інші науковці.

Метою написання статті є всебічне дослідження поняття, порядку відшкодування шкоди, завданої працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду, як матеріальної, так і моральної; з'ясування підстав та умов відповідальності за шкоду, заподіяну незаконними діями органу дізнання, слідства, прокуратури та суду. Методологічну основу становлять загальнонауковий метод пізнання правової дійсності, а також такі методи: порівняльно-правовий, структурно-функціональний, методи аналізу документів, синтезу та інші. У роботі використовується та аналізується чинне законодавство України, наукові праці, монографії відомих юристів, а також останні дослідження вітчизняної та зарубіжної юридичної науки.

Будь-які суспільні відносини виникають не самі по собі, а породжуються потребами суспільства. У цьому плані не є винятком і зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду. Відшкодування шкоди як засіб цивільно-правового захисту суб'єктивних прав є дієвим механізмом реабілітації прав потерпілого, запобігання цивільно-правовим порушенням, стабілізації майнових відносин і підтримання економічного балансу в суспільстві. Відшкодування шкоди має компенсаційний характер. Конституційна норма про відшкодування шкоди, яка міститься в ст. 56 Конституції України, стверджує таке: «Кожен має право на відшкодування коштом держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень» [1, с. 25]. Конституційний принцип права на відшкодування шкоди передбачає безперечно зобов'язання держави відшкодувати цю шкоду. Зважаючи на особливості предмета регулювання, цивільне право деколи допускає відповідальність незалежно від вини, а також покладає обов'язки не на самого порушника [2, с. 356]. Наприклад, ст. 1176 Цивільного кодексу України визначає підстави відповідальності за шкоду, завдану незаконними діями (бездіяльністю) судових і правоохоронних органів. Делікт такого типу виділений, оскільки суб'єктом відшкодування шкоди є держава, а відповідальність настає незалежно від вини посадових чи службових осіб. На перший погляд здається, що заподіювач шкоди звільняється від відповідальності за вчинене. Насправді держава за допомогою своїх органів забезпечує дотримання й виконання законів, які приймає, крім того, вона має право звертатися з регресною вимогою до службових чи посадових осіб за відшкодованою нею шкодою. Органи попереднього (досудового) слідства, прокуратури й суду є державними та створюються нею для того, щоб успішно реалізовувати своє суверенне право на кримінальне переслідування винних і встановлення правосуддя. При цьому треба зазначити, що ці органи є носіями державних повноважень, реалізація яких відбувається в інтересах усього суспільства. За належне виконання посадовцями своїх обов'язків, за охорону прав і законних інтересів особи держава відповідає перед своїми громадянами.

Умови виникнення права на відшкодування шкоди – це обставини, за наявності яких починають діяти підстави, процесуальні акти, що містять у собі рішення відповідного органу чи посадової особи про невинуватість притягнутого до відповідальності. Такими умовами є постановлення судом виправдувального вироку, скасування незаконного вироку суду, закриття кримінальної справи органом досудового слідства, закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення.

За чинним законодавством, шкода, що завдана незаконними діями працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду, відшкодовується за такими нормами:

– Цивільного кодексу України, Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду»;

– Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду»,

що затверджено наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України;

– Порядку виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, а також суду, затвердженого Державним казначейством України [3, с. 64];

– постанов Пленуму Верховного Суду України: «Про практику розгляду судами цивільних справ про відшкодування шкоди» [4], «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [5], «Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення» [6].

Отже, шкода, завдана громадянину незаконними діями органів дізнання, слідства, прокуратури та суду, й порядок її відшкодування мають свою специфіку:

– по-перше, не кожна шкода, завдана незаконними діями згаданих органів, підлягає відшкодуванню, а лише та, яка передбачена у спеціальних нормативно-правових актах;

– по-друге, шкода відшкодовується не судовими та правоохоронними органами, а державою;

– по-третє, шкода відшкодовується незалежно від вини заподіювача. З огляду на те, що видання спеціальних норм пов'язане із внутрішньою особливістю врегулювання відносин із відшкодування шкоди, вимагається наявність у чинному законодавстві норми, в якій би була врахована ця специфіка, а також чітко визначене поняття такого відшкодування.

Звичайно, не може бути мови про еквівалент відшкодування, оскільки виміряти розмір, глибину, силу людського болю неможливо. Але розмір такого відшкодування не повинен бути настільки малим, щоб вона втратила своє дійсне призначення, чи настільки великим, щоб призводив до безпідставного збагачення потерпілої особи.

У безпосередньому взаємозв'язку з названим концептуальним недоліком досліджуваного нами порядку відшкодування перебуває проблема вибору виду судочинства, за правилами якого треба вирішувати питання, пов'язані з відшкодуванням (компенсацією) шкоди, заподіяної органами судової влади.

Ще одним недоліком чинного порядку відшкодування шкоди, завданої неправомірною діяльністю (бездіяльністю) працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду, є відсутність у Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури та суду» [7] будь-яких вказівок щодо поширення чи непоширення на цю катего-

рію вимог строків позовної давності. Зважаючи на системне тлумачення положень ст. ст. 257, 258 та 268 ЦК України [2], можна дійти висновку, що до вимог особи про захист її порушених майнових прав застосовуватиметься загальна позовна давність у три роки.

Наступним недоліком чинного в Україні порядку відшкодування є механізм виконання рішень суду про стягнення бюджетних коштів у рахунок відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної органами судової влади. Сьогодні до законодавчого врегулювання безспірного списання коштів бюджету та відшкодування збитків, завданих бюджету, рішення суду про стягнення коштів державного бюджету виконується виключно центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів (Державною казначейською службою України). Погашення бюджетних зобов'язань розпорядника бюджетних коштів, з вини якого виникли такі зобов'язання, здійснюється виключно за кошти бюджетних асигнувань цього розпорядника бюджетних коштів. Передбачається, що відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок незаконних рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, а також їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень, здійснюється державою за кошти державного бюджету в межах бюджетних призначень за рішенням суду у розмірі, що не перевищує суми реальних збитків, та в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. У разі встановлення в діях посадової, службової особи органів державної влади складу злочину за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили, лише до такої особи може бути пред'явлено вимоги фізичних і юридичних осіб щодо відшкодування упущеної майнової вигоди та моральної шкоди у встановленому порядку.

Отже, можемо стверджувати, що шкода, завдана громадянину незаконними діями органів дізнання, слідства, прокуратури або суду, та порядок її відшкодування мають свою специфіку. По-перше, не кожна шкода, завдана незаконними діями згаданих органів, підлягає відшкодуванню, а лише та, яка передбачена у спеціальних нормативно-правових актах; по-друге, шкода відшкодовується не судовими та правоохоронними органами, а державою; по-третє, шкода відшкодовується незалежно від вини заподіювача. Зважаючи на те, що видання спеціальних норм пов'язане із внутрішньою особливістю врегулювання відносин із відшкодування шкоди, вимагається наявність у чинному законодавстві норми, в якій би була врахована ця специфіка, а також чітко визначене поняття такого відшкодування.

Література

1. Конституція України. К.: «Школа», 2005. 47 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України № 40 від 3 жовтня 2003 р. 356 с.
3. Порядок виконання Державним казначейством України рішень суду щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури, а також судів. / Затв. наказом Державного казначейства України № 48 від 7 березня 2006 р. Офіційний вісник України № 13 від 11 квітня 2003 р. 64 с.
4. «Про практику розгляду судами цивільних справ про відшкодування шкоди»: постанова Пленуму Верховного Суду України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0006700-92>.
5. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»: постанова Пленуму Верховного Суду України/ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
6. «Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення»: постанова Пленуму Верховного Суду України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-88>.
7. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду»: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>.

Анотація

Корнієнко М. Т., Коваль О. М. Відшкодування шкоди, завданої працівниками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню особливостей відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури або суду.

Ключові слова: відшкодування шкоди, завдання шкоди незаконними діями, орган дізнання, орган попереднього слідства, прокуратура, суд.

Аннотация

Корниенко М. Т., Коваль О. Н. Возмещение ущерба, нанесенного работниками органами дознания, следствия, прокуратуры и суда. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры или суда.

Ключевые слова: возмещение вреда, причинение вреда незаконными действиями, орган дознания, орган предварительного следствия, прокуратура, суд.

Summary

Korniienko M. T., Koval O. M. Compensation for damage caused by employees of the agencies of inquiry, investigation, prosecution and court. – Article.

The article is devoted to the study of the features of compensation for harm caused by illegal actions of the bodies of inquiry, preliminary investigation, prosecutor's office or court.

Key words: compensation for harm, compensation for damage by illegal actions, inquiry body, preliminary investigation body, prosecutor's office, court.